

SOMORJAI ÁDÁM OSB

A GYŰRŰ, A MELLKERESZT ÉS A MANTELLO ÁTADÁSA

Mindszenty bíboros emlékiratainak értelmezéséhez

Mindszenty bíboros emlékirataiban ezt olvassuk 1971. szeptember 28-i Rómába érkezéséről: „A Torre di S. Giovanni bejáratánál... maga VI. Pál pápa várt rám. Megölelt, leemelte mellkeresztjét és lehúzta gyűrűjét, hogy azokat nekem ajándékozza. Nyakamba akasztotta a mellkeresztjét, ujjamra húzta gyűrűjét, majd kézenfogva vezetett be az épületbe. Velem együtt szállt be a liftbe, amely az emeletre vitt.”¹

E kérdésről nemrég a mellkereszt átadásának fényképét elemezve a következőképpen vélekedtünk:

„Egy példa az emlékiratok műfajára. Az emlékiratokban Mindszenty úgy írja, hogy VI. Pál pápa »leemelte mellkeresztjét és lehúzta gyűrűjét, hogy azokat nekem ajándékozza«. A lényegen nem változtat az, hogy saját mellkeresztjét továbbra is a pápa mellén látjuk a jelenetről készült fényképen, tehát nem saját mellkeresztjét adta át, hanem egy másik mellkeresztet ajándékozott neki, 1971. szeptember 28-án, Rómába érkezésekor. Arra a kérdésre, hogy miért így rögzült a jelenet a bíboros emlékezetében, alighanem azt lehet válaszolni: a távozás napjának reggelén a pápa, miután biztosította arról, hogy továbbra is őt tekinti Esztergom érsekének, átadta saját mantellóját. Az emlékező később a mellkereszt és a gyűrű adományozására is rávetíthette ezt a mélyen átélt élményt.” Majd megjegyeztük: „A kérdés azonban mégsem ilyen egyszerű.” Az Apostoli Szentszék tevékenységéről szóló olasz nyelvű kötetben „azt az említést találjuk, hogy VI. Pál *saját* mellkeresztjét, *saját* püspökgyűrűjét adta át. A megoldás alighanem az, hogy saját gyűrűjének, saját mellkeresztjének a mását adhatta át.”²

Azóta újabb forrásokat sikerült felkutatni, ezért ebben az írásban újra e jelenet értelmezésére vállalkozunk. A fényképfelvételek a vizuális megközelítés lehetőségét nyújtják: az emlékiratok szövegének összevetését a fennmaradt fényképekkel.³

- 1 MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim*, Budapest 1989. 4. kiadás, 482. Az idegen nyelvű kidásokból hiányzik a gyűrűátadás, lásd alább. – Megköszönöm Dr. Németh László Imre prelátus úrnak értékes javításait a kézirat korrektúráján.
- 2 SOMORJAI Á. – ZINNER T.: *Washingtonból jelentjük. A budapesti amerikai nagykövetség Mindszenty bíboros tevékenységére vonatkozó, 1971-ben keletkezett iratai*. In: *Századok* 144 (2010/1) 143–196.
- 3 Az emlékiratok megjelent szövegét vesszük alapul. A teljesebb vizsgálathoz azonban szükséges lesz az emlékiratok kéziratai szövegtörténetének elemzése.

A mellkereszt átadásáról van fényképünk,⁴ leginkább ez volt ismeretes az irodalomban is. A képalírásokon ezt találjuk: „tisztelete jeléül mellkeresztjét és gyűrűjét ajándékozta” neki.⁵ Figyelmesebb vizsgálódást követően azonban azt kell látnunk, hogy a pápán szintén van mellkereszt – tehát nem emelte le a sajátját –, miközben megigazít egy másik mellkeresztet Mindszenty bíboros ruháján: a láncon függő keresztet tartja kezében és igazítja, szemléli azt.

Kétféle személyes tapasztalatom van e jelenet értelmezéséről. Amikor olyanoknak mutatom a fényképet, akik olvasták az emlékiratokat, az egyik azt mondja – miközben a képet nézi –, amit az emlékiratokban olvasott. Az emlékiratok ismerete tehát befolyásolja, hogy mit lát a szem. Ha viszont a befogadó elkezd szemlélni, vizsgálni a képet, akkor maga is rájön, hogy itt valami nem stimmel. A másik fajta szemlélő – kizárásos alapon – úgy oldja meg a helyzetet, hogy akkor VI. Pál pápán két mellkereszt volt. Sőt, meg is toldja: én ismertem a pápát, és fel tudom róla tételezni, hogy – tudván, hogy mellkeresztet akar ajándékozni az érkező bíborosnak – kettőt vesz föl magára.

A bíboros emlékiratainak tehát nagy a tekintélye.

Az érkezés jelenetéről rendelkezésre állnak további fényképek is. Így pl. az emlékiratok magyar kiadásában az érkezés jelenete,⁶ a német és az angol kiadásban ugyancsak ez a jelenet.⁷ A legteljesebb összeállítás alighanem a római Felici Fotóé, amelynek archívumában 2008 tavaszán tíz darab fekete-fehér fényképet találtam.⁸ A felvételek sorrendje bizonytalan, így utólagos rekonstrukcióra van szükség.⁹

4 Lásd a 8. sz. fényképet; ez a legismertebb.

5 Vö. KOVÁCS GERGELY: *Isten embere. Szentől szembe Mindszenty bíborossal*, Budapest, 2005, 186. sz. fénykép. A gyűrűfelhúzásról uo., 188. sz. fénykép; lásd még: Uő.: *A Jézus szíve szerint való főpapa. Mindszenty-évfordulók márciusban*, in: Új Ember Évkönyv 2009, 95.

6 Vö: 2. sz. fénykép, *Emlékirataim*, id. kiad. 449.

7 Lásd: JÓZSEF Kardinal MINDSZENTY: *Erinnerungen*, Frankfurt/M–Berlin–Wien, 1974, 336; MINDSZENTY J.: *Memoirs*, New York 1974, 224–225. oldalak képei között.

8 Az 1. és 2. sz. felvételen háttérben forgató filmek archívumának föl kutatása is megérheti a fáradságot.

9 A képek sorrendje részünkről önkényes. A Felici-Foto archívuma nem őrzött meg sorrendet – ezek archiválása eredetileg, amint a számozás dátumában olvashatjuk, az esemény után egy héttel, október 30-án történhetett –, a felvételek sorszáma pedig tovább módosulhatott a Felici-Foto munkatársa által végzett szkennelés során, 2008 tavaszán:

A Felici Foto jelzetei:	Sorszámozásunk:
udienza Card Mintzenty 30_10_1971081	3.
udienza Card Mintzenty 30_10_1971082	5.
udienza Card Mintzenty 30_10_1971083	1.
udienza Card Mintzenty 30_10_1971084	4.
udienza Card Mintzenty 30_10_1971085	7.
udienza Card Mintzenty 30_10_1971086	6.
udienza Card Mintzenty 30_10_1971087	9.
udienza Card Mintzenty 30_10_1971088	8.
udienza Card Mintzenty 30_10_1971089	10.
udienza Card Mintzenty 30_10_1971090	2.

Úgy véljük, nincs értelme tovább kutatni a Felici-Fotónál, hiszen ott már nem az eredeti sorrendben találjuk meg a felvételeket. Ez a sorrend nyilvánvalóan nem felel meg a rögzített történések egymásutáni-ságának.

Segítségünkre siet a vatikáni félhivatalos évkönyvben található olasz nyelvű beszámoló, amelyet fentebb már részben idéztünk. A találkozóra vonatkozó rész így szól:

„A Szent János-Torony előtt személyesen maga a Pápa várja a magyar kardinálist, együtt az Államtitkárság szubsztitútusával, Mons. Benellivel. VI. Pál átkarolja a bíborost és megrendült szavakkal köszönti őt. Ezt követően elkíséri a neki szánt lakosztályba, ahol negyed óránál tovább beszélgetett vele. Mielőtt visszatért az Apostoli Palotába, VI. Pál, különleges szeretete jeléül, Mindszenty bíborosnak ajándékozza *saját* mellkeresztjét és *saját* püspökgyűrűjét.”¹⁰

Ennek a félhivatalos szentszéki évkönyvnek forrásértéke van, de az itt hozott leírás félrevezethet: a felvételen nem Giovanni Benelli érsek, szubsztitútus (államtitkár-helyettes), hanem Jean Villot bíboros államtitkár látható a Szent János-torony előtt.¹¹ A szövegíró előtt bizonyára ott volt a hivatalos közlemény, ám nem volt ott a fénykép, különben másképp fogalmazott volna. Értékesek számunkra e szöveg további részletei: az emlékező leírását igazolja az a kitétel, hogy VI. Pál pápa átkarolta az érkező bíborost, akivel a pápaválasztás óta először találkozhatott, viszont – eltérően az emlékiratoktól – itt azt olvashatjuk, hogy a találkozást követően még nem adta át ezt a két tárgyat, hanem fölvezette a bíborost új otthonába (a lift-részlet itt nem szerepel), majd ott több mint negyed órát töltött vele. Mielőtt visszatért volna az Apostoli Palotába, a pápa átadta az itt elemzett két ajándékot. A szentszéki évkönyvből idézett utolsó mondat értelmezése kapcsán kétségeink merülnek fel. Az értesítő az emlékiratokat követve ezt írja: átadta neki *saját* mellkeresztjét és *saját* püspökgyűrűjét. Ennek alighanem az a magyarázata, hogy a pontosabb kifejezés az lett volna, hogy „una sua” azaz: egyik mellkeresztjét, egyik gyűrűjét. Amennyiben ténylegesen a sajátját emelte volna le, annyiban a megszokott hagyománytól annyira eltért volna, hogy az mindenképpen belekerült volna a hivatalos vatikáni kiadványba és nagyobb port vert volna föl, jobban rögzült volna az emlékezetben külföldön, így Rómában is. A pápák időnként megtették, hogy kiemelt alkalmakkor ajándékoztak mellkeresztet és gyűrűt, ez megszokott volt és ilyen célra mindig volt raktáron ajándékozásra előkészített példány.

A képek sorrendjével kapcsolatosan magukból a képekből kell kiindulnunk.

Feltételezésünk szerint a megérkezés két fényképe lehet az első és a második, utánuk a Szent János-torony kapujában készült három fotó következhet.

Három fénykép aligha keletkezhetett az érkezéskor: ahhoz túl soknak tűnnek. Ezért fölvezethető a gondolat, hogy egy vagy két felvétel az érkezéskor, és – amennyiben a bíboros a

10 „Ad attendere il cardinale ungherese presso la Torre di San Giovanni vi è il Pontefice in persona, unitamente al sostituto della Segreteria di Stato, mons. Benelli. Paolo VI abbraccia il porporato rivolgendogli commosse parole di benvenuto. Successivamente lo accompagna nell'appartamento a lui destinato, intrattenendosi a colloquio per oltre un quarto d'ora. Prima di fare ritorno al palazzo apostolico, Paolo VI, in segno di particolare affetto, dona al cardinale Mindszenty la sua croce pettorale e il suo anello episcopale.” In: *L'Attività della Santa Sede 1971*, Vatikánváros 1971. 365–366. Ugyanebben a kötetben a 125. sz. fényképfelvétel a mellkereszt átadásának jelenetét ábrázolja. Ez a mi 9. sz. felvételünk kinagyítása.

11 Lásd az 5. sz. felvételt. Ez megfelel az emlékiratok megállapításának, hogy Villot bíboros államtitkár várta őt Róma repülőterén és kísérte be a Vatikánba: „Rómában Villot bíboros-államtitkár fogadott, ő kísért gépkocsin a repülőtérrel a Vatikánba.” *Emlékirataim*, id. kiad., 482. Benelli a pápa kíséretéhez tartozhatott, ám a fényképeken egyedül a kápolna-jelenetben látható, lásd 6. sz. felvételt.

liften visszakísérte a pápát, ami feltehető, egyben szép udvariassági gesztus is – a másik egy vagy két felvétel a búcsúzásakor készülhetett. Ezt a felvételt az árnyék vizsgálata döntheti el. Első pillantásra úgy tűnik, hogy a bejárat bal szegélyén látható árnyék mindhárom felvételen közel azonos, továbbá, hogy ugyanez az árnyék látható az 1. sz. felvételen is. Ezért hipotézisünk szerint ez a négy felvétel az érkezés jelenetét rögzíti. A 3., 4. és 5. sz. fotó sorrendisége viszont még eldöntendő.

Ugyanakkor feltűnik Mindszenty kezében a szemüveg, majd egy fehér valami: nem papír, amiről a köszöntőt olvashatta volna, hanem inkább a szemüveg tisztítására szánt zsebkendő. Mivel a szemüveget végig a bíboros kezében látjuk, alighanem ez lesz a kulcs e három felvétel sorrendiségének megfejtéséhez. S mindjárt magyarázatot is kapunk arra, miért készülhetett három felvétel: ha a bíboros, szemüvegét előlőve, köszöntőt olvasott fel, akkor a jelenet hosszabb ideig tarthatott, és a fotósnak is módjában állt több felvételt készíteni.

Ezt követően – a liften való megérkezés után – egy zárt térben történik a mellkereszt és a gyűrű átadása. Erre van két tanúnk is. Abban a szerencsében volt részem, hogy felkutathattam a két, háttérben álló, takarásban lévő szemtanút: Giampaolo Gusso¹² és Franco Ghezzi¹³ urakat, akik VI. Pál személyes szolgálatában álltak. Ők – másokkal együtt, akik a Szent János-toronyban helyismerettel rendelkeznek –, egyértelműen fölismerték a Szent János-torony emeleti lakosztályának előszobáját. A vatikáni évkönyv közlése szerint a lakosztály megmutatása volt az első mozzanat, ezt követte az emléktárgyak átadása. Az emlékiratok írója tehát tévedhet abban, hogy a mellkereszt és a gyűrű átadását követően szálltak volna be a liftbe. A liften való megérkezést követően történhetett ez a jeles esemény. Ugyanakkor kérdéses marad, hogy az erkélyről ezt követően vagy ezt megelőzően tekintették meg a kilátást.¹⁴

E kérdés megoldásához a mellkeresztek vizsgálata vihet közelebb. A fényképeken VI. Pál pápán mindvégig *egy* mellkeresztet látunk, a legtöbb fényképen – ahol szemből készült a felvétel – jól kivehetően. Tehát alighanem kizárható, hogy *két* mellkeresztet vett volna magára. Mindszenty mellkeresztjével kapcsolatosan pedig azt látjuk: az első képeken ugyanazt a mellkeresztet viseli, még a gyűrű átadásakor is, viszont a mellkereszt-igazítás jelenetén egy újfajta mellkereszt van a nyakában, a lánc szerkezete eltérő. Ugyanez az új lánc van a bíboroson az erkélyen is.¹⁵ Ha ez a megfigyelés megállja a helyét, akkor azt mondhatjuk: a pápától kapott tárgyak átadásának sorrendje megfordul, előbb kaphatta a gyűrűt, utána a mellkeresztet. Ezt támasztja alá az is, hogy az ismert, mellkeresztátadást rögzítő felvételen további érdekességet találunk: a bíboros jobb kezén az új gyűrű, bal kezében a szemüvegen kívül a régi gyűrű. A sorrendiség kérdése tehát eldöntöttnek tekinthető.

A gyűrűátadás jelenetének értelmezését nem befolyásolja lényegesen az a tény, hogy az emlékiratok német,¹⁶ olasz¹⁷ és angol¹⁸ nyelvű változataiban azt nem találjuk

12 A 8. sz. fényképen a háttérben félig látszik az arca.

13 A 7. sz. fényképen jobbra, a pápa mögött, egész alakos fénykép.

14 9. sz. felvétel. Lásd még: *Memoirs*, id. kiad., 224–225. oldalak képei között.

15 Vö. a 7. sz. felvétellel.

16 A német kiadás szövege: „Dort erwartete mich am Eingang des Torre di S. Giovanni, ... Papst Paul VI. Er umarmte mich, nahm sein Brustkreuz, hängte es mir um, bot mir den Arm und führte mich in das Gebäude. Er fuhr mit mir im Lift hinauf und führte mich durch das ganze herrliche Appartement, das mir zur Verfügung gestellt wurde...”, in: *Erinnerungen*, id. kiad., 400.

meg. Ez inkább az emlékiratok szövegtörténetéhez új adalék, hiszen a fénykép bizonyítja, hogy a magyar változatban közölt szöveg valós jelenet emlékét őrizte meg.

A sorrendre vonatkozó hipotézisünk a következő:

Az 1. sz. felvételen az érkezés. A kocsis első üléséről Mons. Zágon József száll ki, a háttérben ismeretlen személy ül, ill. három fotoripoter filmez, a pápa mögött, félig eltakarva, Mons. Macchi személyi titkár.

A 2. sz. felvételen az érkezés második mozzanata, itt derül ki, hogy a háttérben idáig eltakart egyik személy szintén fotós lehet, mert a vállszíja erről árulkodik.

A 3. sz. felvételen az érkezést követően, a Szent János-torony bejáratánál, jobbról, eltakarva Mons. Macchi személyi titkár lehet, akinek csak jobb keze látszik. VI. Pál jobb kezén ékkő nélküli gyűrű.

A 4. sz. felvételen az érkezést követően, a Szent János-torony bejáratánál, jobbról Mons. Macchi személyi titkár eltakarva ugyan, de arca felismerhető. Itt látjuk a bíboros kezében első alkalommal a szemüveget. VI. Pál jobb kezén ékkő nélküli gyűrű.

Az 5. sz. felvételen az érkezést követően, a Szent János-torony bejáratánál, balról Jean Villot bíboros államtitkár, jobbról Mons. Macchi személyi titkár eltakarva ugyan, de arca, alakja felismerhető. Itt ismét látjuk a bíboros kezében a szemüveget, egy fehér tárggyal a szemüveg fölött és a kezében tartott pileolus¹⁹ mögött. Ez a fehér tárgy alighanem zsebkendő, amellyel a szemüveget tisztíthatta.

6. sz. felvétel: a kápolna megtekintése. Háttérben balról jobbra: Mons. Zágon, Benelli érsek, Mons. Casaroli, Mons. Macchi. VI. Pál jobb kezén gyűrű.

7. sz. felvétel: a gyűrű átadása. A gyűrű ékköves, nem lehet a pápa gyűrűje. A bíboroson még a régi, idáig is megfigyelt mellkereszt, kezében a szemüveg. Jobbról Franco Ghezzi úr, hátul, az ajtóban eltakarva Gianpaolo Gusso úr.

8. sz. felvétel: A mellkereszt átadása vagy igazítása. Mindszentynek láthatóan új mellkeresztje van. A régit nem látjuk. A bíboros bal kezében a szemüveg, a régi gyűrű, jobb kezén az új gyűrű.

9. sz. felvétel: a kilátás megtekintése. Háttérben két személy eltakarva. A bíboros nyakán a mellkeresztnek alighanem új lánc, bal kezében a szemüveg, jobb kezén látható az új gyűrű az ékkőtartó peremével.

10. sz. felvétel: A bíboros kézfogással megköszöni a pápának a lakosztályt. Kezében a szemüveg. Háttérben: balról Villot bíboros államtitkár, a másik két személy eltakarva, jobbfelől püspöklánccal.

---

17 Az olasz kiadás szövege: „alla Torre di S. Giovanni, ... mi attendeva papa Paolo VI. Egli mi abbracciò, si tolse la croce pettorale, me la mise al collo, mi porse il braccio e mi introdusse nel palazzo. Salì con me in ascensore e mi accompagnò a visitare il magnifico appartamento”, in: MINDSZENTY, JÓZSEF: *Memorie*, Milano 1975, 361. Az olasz fordítás a könyv impresszuma szerint a német szövegből készült.

18 Az angol kiadás szövege: „Pope Paul VI awaited me at the entrance to the Torre di S. Giovanni, where I was given princely quarters. He embraced me, took his pectoral cross and hung it around my neck, offered me his arm, and led me into the building. He rode up into the elevator with me and showed me through the whole of the splendid apartment that had been placed at my disposal.” in: *Memoirs*, id. kiad., 237. — A könyv impresszuma szerint az angol fordítás is a német szövegből készült.

19 Főpapi sapka.

Rekonstrukciónk szerint tehát:

Emlékiratok

„A Torre di S. Giovanni bejáratánál...
maga VI. Pál pápa várt rám.

Megölelt,

leemelte mellkeresztjét
és lehúzta gyűrűjét,

hogyan azokat nekem ajándékozza.

Nyakamba akasztotta a mellkeresztjét,
ujjamra húzta gyűrűjét,
majd kézenfogva vezetett be az épület-
be.

Velem együtt szállt be a liftbe, amely az
emeletre vitt.”

A Felici Foto felvételei

igen

erről nincs fénykép, de a vatikáni év-
könyv és Csonka Emil leírása megerősí-
ti²⁰

nem saját mellkereszt

nem saját gyűrű;

a sorrend fordított; a német, angol és
olasz kiadásból a gyűrűátadás hiányzik,
a vatikáni évkönyvben és Csonka Emil
leírásában megtalálható;

igen, a tárgyak bizonyára fennmaradtak,
felkutatásuk célszerű lehet

igen, de nem a nyakából

igen, de nem az ujjáról

nem, a tárgyak átadása az épületbe ér-
kezés után történt

igen, de a sorrend fordított

Mi lehet a jelenet eltérő értelmezésének a kulcsa?

Miért emlékezik úgy a bíboros, hogy a pápa saját gyűrűjét és saját mellkeresztjét
adta át? Miért emlékezik fordított sorrendben a jeles eseményre?

Véleményünk továbbra is fenntartható: az utolsó élmény az, amelynek a hatása
alatt az emlékezet utólag átértékeli az eseményeket. Vizsgálatunk során egy további

20 Csonka Emil, aki az emlékiratok végső szövegezésén is dolgozott, annak szellemében írja le a jelenetet. Idézzük: „... a fekete gépkocsi megáll Magyarország primásával a Torre magasba nyúló, kör alakú, bástyaszerű épülete előtt... A bejárat előtt négyfokú körlepcső. A lépcső alján, titkára és monsignore Benelli kíséretében ott áll VI. Pál pápa, vállán mantellóval, fején Róma püspökének pileolusával. Feljött ide, hogy Mindszenty Józsefet új, római lakhelyének bejáratánál köszöntse.

Átöleli az aggastyán bíborost. Aztán leveszi saját mellkeresztjét s Mindszenty nyakába teszi, zsinati gyűrűjét pedig a magyar bíboros ujjára húzza...

VI. Pál bevezeti vendégét új lakhelyére. A bíboros érdeklődéssel tekint szét a páfrányokkal díszített előcsarnokban, melynek falait hat ikon ékesíti. A napfény végigszalad a kövezeten s ott játszik a felvono sárgaréz-veretes ajtaján is. A pápa a lifthez vezette a bíborost, a gép halkán suhan fel az emeleti lakosztályba. A felvonóból egyenesen a pompás lakrészbe léptek ki. VI. Pál megmutatta a kápolnát, a termeket, a dolgozószobát, majd kivitte vendégét az erkélyre... De a bíboros mégis szorongással vegyes szomorúságot érzett ebben a pillanatban. Keresztbefont karral, összehúzott szemöldökkel, némán állt az erkélyen a pápa mellett.

Két aranybársony karosszékben ülve nem egészen húsz percig beszélgetett egymással pápa és bíboros ezen az első találkozón. A Szentatya látta, hogy vendége fáradt, s érezte, hogy az út fáradalmain, a fizikai törődésen kívül a bíboros lelkére is ránehezedik valami. Elbúcsúzott tehát s... magára hagyta a Dunavölgyből érkezett főpapot.” In: CSONKA EMIL: *A száműzött bíboros. Mindszenty az emigrációban*, San Francisco-München, 1976, 42-43.

elemet sorakoztathatunk fel az utolsó élmények közé. Idáig a mantello átadásában látuk a kulcsot. Ez most kiegészül a mellkereszt átadásával, amely az utolsó (előtti) jelenet (a fotók szerint).

A mantello-átadás jelenetére a bíboros így emlékezik: „Ajándékba adom Őeminenciájának bíborosi mantellomat, hogy a hűvös országban védje a hidegtől és jelképéül annak a meleg szeretetnek és nagyrabecsülésnek, mellyel személye iránt viseltetem.”²¹ Erről fénykép nem maradt fenn. Nincs okunk arra, hogy kétségbe vonjuk az emlékiratok e sorainak igazságtartalmát, főleg, hogy az átadásakor Mons. Zágon is jelen volt, és feljegyzésében a mantello átadásának tényét rögzítette.²² A mellkereszt és a gyűrű átadása az első találkozás élménye, a tárgyi bizonyítékok fennmaradtak a bíboros személyes tulajdonában. A mantello, a bíborosi köpeny átadása az utolsó találkozás élménye, maga a tárgy szintén megmaradt emlékeztetőül. Az utolsó találkozás élménye az elsőéhez hasonlóan nagy emóciókat válthatott ki, és az emlékezet az első találkozás élményére is az utolsó találkozás fényét vetíti.

A mellkereszt átadását annyira hangsúlyozottan emeli ki az emlékező, hogy az idegen nyelvű változatokban már nem fontos a gyűrűátadás sem, s még a sorrend is megfordul. Mindez azt is jelzi, hogy az emlékező biztos volt magában, nem nézte meg közelebből a rendelkezésére álló fényképet sem, amely pedig dokumentálja, hogy nem ez volt a sorrend. Utoljára ez az élmény rögzült tudatában az öt megadományozó pápáról.

Mantello és mellkereszt – a pápa mintegy maga mellé emelte, saját hatalmának szimbólumát adta át. Mindszenty így látja ezt utólag. Utólag a tények átértékelődnek.

MARAD MÉG EGY-KÉT RÉSZLET, AMELYRŐL AZ EMLÉKIRATOK NEM SZÓL

Van még néhány részlet, amelyek a Felici-fotók megszemlélése során feltűnnek,²³ s amelyről az emlékiratok nem szólnak. Nem lényeges, de mégis érdekes, sőt, zavaró körülmények. A Szent János-torony bejáratánál álló bíboros szemüveget tart kezében és mintha tisztítaná pileolusát, de inkább a pileolus alatt alig látható szemüveget. A fehérség, ami a pileolus mellett látható, nem lehet papírdarab, nem lehet cédula: feltehetően zsebkendő. A szemüveg arra enged következtetni, hogy felolvasott egy pápát köszöntő beszédet. A szemüveg azonban mindvégig a kezében van, annyira, hogy a lakosztályt megköszönve kezét úgy adja a pápának, hogy a szemüveg még mindig benne van. Érde-

21 *Emlékirataim*, id. kiad., 484. Az általunk ismert idegen nyelvű kiadásokban a szövege azonos. – A német kiadás szövege: „Ich schenke Sr. Eminenz meinen Kardinalmantel, damit er ihn in dem kühlen Lande vor Kälte schütze und ihn erinnere an die Liebe und Hochachtung, die ich für ihn hege.”, in: *Erinnerungen*, id. kiad., 402. – Az olasz kiadásban ezt találjuk: “Faccio dono a Sua Eminenza del mio mantello cardinalizio, affinché lo protegga dal freddo in quel paese settentrionale e gli ricordi l’amore e la stima che ho per lui.” *Memorie*, id. kiad., 363. – Az angol szöveg: “I am giving His Eminence my cardinal’s mantle so that it will protect him from the cold in that cool country and will serve as a symbol of the love and respect I have for him.” *Memoirs*, id. kiad., 239.

22 Mons. Zágon följegyzése 1971. október 23-án. Fakszimilében jelent meg in: MÉSZÁROS TIBOR: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*, Abaliget 2000, 675.

23 Szabad szemmel nem látható, de a képek retusálása során előkerült részlet. Lásd a nagyított részeket. Ezúton is köszönöm Ducki Krzysztof grafikus értékes megfigyeléseit.

kes részlet, de még az nem tudható, hogy a feltételezett üdvözlő beszédet²⁴ a Szent János-torony bejárata előtt olvasta-e föl, ahogy kézenfekvő lenne, és azt a kérdést is fölveti, hogy ha ez történt, akkor miért szorongatta kezében a szemüveget a liften való utazás közben, a két emléktárgy átadása közben, a kilátás megtekintésekor és a lakosztályért mondott köszönet közben is. Talán annyira lefoglalta volna az első találkozás élménye, hogy ez a részlet nem is tudatosult benne? Ragaszkodott a szemüveghez, mert anélkül nem látott? De a képek nem mutatják, hogy a szemüveget föltette volna. Nem tudható, hogy fent a lakosztályban szüksége volt-e valóban a szemüvegre, olvasott-e. Talán arra készült, hogy új otthonát, amelyet a pápa személyesen megmutat neki, jól megnézhesse, szükség esetén elővehesse a szemüveget, s ezért tartotta végig magánál. Az is lehet, hogy zavarában, feszélyezettségében megfeleledkezett róla, vagy pedig: nem volt érkezése arra, hogy eltegye.

Van még egy részlet, ami nem szerepel a leírásban: több szemtanú is látta mindezt, közöttük neves személyiségek. Emlékirataiban a bíboros egyiket sem említi meg ebben az összefüggésben, sem a torony előtti találkozáskor, sem a két tárgy átadásakor, pedig a fogadáskor is, a kápolnában pedig együtt, jelenlétüket tanúsítják a fényképek. Ők tanulmányozhatnának a bíboros által leírt jelenet igazsága mellett. Ez azonban nem fontos, a drámai tömörítésből az tűnik ki, hogy ott nem volt senki, csak VI. Pál és Mindszenty. Ezek a jelenetek csak kettőjük személyes ügye, és annyira biztos abban, hogy ez mind így történt, hogy nem is kell hivatkozni más tanúkra.

AZ ÉRKEZÉS ÚJ LEÍRÁSA

1971. szeptember 28-án Mindszenty bíboros a római repülőtérrel a Budapestről őt kísérő Zágón József, a bécsi repülőtéren őt köszöntő Agostino Casaroli, valamint a római repülőtéren őt fogadó Jean Villot bíboros államtitkár kíséretében kocsival a vatikáni Szent János-toronyhoz érkezett, ahol Benelli államtitkár helyettes kíséretében maga VI. Pál pápa fogadta őt. A pápa kíségtette őt a kocsiból, bizonyára átölelte, majd a torony bejáratánál meghallgatta a bíboros köszöntő szavait, amit ő feltehetően papírról olvasott fel, mert láthatóan szemüvegére is szüksége volt. Ezt követően a pápa felkísérte a liften az emeleti lakosztályba, ahol őt körülvezette. Ez több mint negyedórát tartott, le is ültek néhány percre beszélgetni. Kíséretével együtt megmutatta a lakosztály kápolnáját; a pápa tekintete itt kissé elborult, amikor a bíborosra nézett. A pápa átadott neki emlékebe egy ékköves gyűrűt – nem azt, amit ő viselt, hanem egy másikat sajátjai közül, amelyet előre kikészített és személyi szolgálattevője nyújtott neki át – és egy püspöki mellkeresztet – nem azt, amit ő viselt, hanem egy másikat sajátjai közül, amelyet előre kikészített és személyi szolgálattevője nyújtott neki át. Majd megmutatta neki az erkélyről a kilátást és visszatért az Apostoli Palotába.

Az emlékiratok írója nem említi sem Mons. Zágont, sem Mons. Casarolit, sem Mons. Benellit, sem Villot bíboros államtitkárt, sem a pápa személyi titkárát. Mindannyian ott voltak vele a Szent János-toronyban. Az emlékiratok csak a lényegesre koncentrálnak, a pápa és a bíboros találkozására. A többiek kihullottak emlékezetéből, joggal,

---

²⁴ A pápát köszöntő beszéd szövegét nem ismerjük.

hiszen mindannyian a pápa nevében köszöntötték őt, előre megtervezett, gondos koreográfia keretében.

Az emlékiratok természetesen tömörít. Ha új szöveget akarnánk kiadni, csekély változtatás elegendő lenne. Valahogy így:

A Torre di S. Giovanni bejáratánál... maga VI. Pál pápa várt rám. Megölelt, leemelte mellkeresztjét és lehúzta gyűrűjét, hogy azokat nekem ajándékozza. Nyakamba akasztotta a mellkeresztjét, ujjamra húzta gyűrűjét, majd kézenfogva vezetett be az épületbe. Velem együtt szállt be a liftbe, amely az emeletre vitt.

Ezt követné a fent kihúzott rész, de átalakítva és fordított sorrendben:

Ujjamra húzott egy ékköves bíborosi gyűrűt és nyakamba akasztott egy díszes mellkeresztet, és azokat nekem ajándékozza.

MIÉRT FONTOS MINDEZ?

Az emlékiratok olvasói sokáig nem rendelkeztek más forrással – esetünkben fényképekkel –, amelyek összehasonlítási alapul szolgálhattak volna. Ezért az emlékiratok beszámolójának alighanem túlzott jelentőséget tulajdonítottak.

A felhozott példák alapján azonban azt mondhatjuk, hogy az emlékiratok írója tévedhet ugyan egyes részletekben, de az összbenyomás, az összkép helyes marad: az utolsó találkozás, a mantello átadásának élményének fényében emlékezett a két emléktárgy első találkozásakor történt átadására. Ha következtetéseink helytállóak, akkor a mellkereszt átadása is – a kilátás megtekintése előtt – egy eseménysor utolsó mozzanata volt, amely mélyebb benyomást gyakorolt a bíboros emlékezetére. Így tehát azt mondhatjuk, hogy az értelmezés két kulcsa: az utolsó találkozásakor a mantello átadásának és az első találkozás végén a mellkereszt átadásának emléke. Az utolsó élmény marad meg leginkább az emlékezetben.

Az egyes részletek pontatlansága esetünkben nem lényeges körülmény ugyan, de megfigyelésük arra enged következtetni, hogy az emlékiratok minden olyan esetben, amikor az újonnan előkerült források mást mondanak, értelmezésre szorulnak. Ezt diktálja a körültekintő józan ész²⁵ más, első olvasásra talán nem is fontos részletekkel kapcsolatban is. Nem hagyható figyelmen kívül ugyanis az, hogy az emlékező többnyire azt emeli ki, ami saját véleményének megtámogatására szolgál, célirányosan arra emlékezik, hiszen ilyen az emlékezet működésének természete, sőt, az emlékiratok műfajának célja is az, hogy a szerző igazolja saját múltbéli álláspontját. A történészre hárul a feladat, hogy ezeket a törésvonalakat feltárja és az újonnan előkerült forrásokkal összevesse, ill. átfogóbb összefüggérendszerben újraértelmezze.

Az új források elemzése során, úgy gondoljuk, nem jutottunk lényegesen eltérő eredményre, viszont számos részletben világosabban láthatunk.

---

25 Zinner Tiborral közösen írt, *Washingtonból jelentjük* című, fentebb idézett tanulmányunkban részletesen kifejtettük véleményünket és hasonló eredményre jutottunk.

Mindezzel nem tartunk igényt arra a babérra, hogy mi rekonstruáltuk hitelesen az eseményeket. Inkább azt kívántuk illusztrálni, hogy az újonnan felkutatott források – így a tíz Felici-foto, a vatikáni évkönyv leírása, az emlékiratok általunk idézett három idegen nyelvű változatának szövege és Csonka Emil leírása –, továbbá az emlékiratok magyar szövegének egybevetése az emlékezet működésének elemzésére is alkalmas. További források felkutatása esetén még pontosabb eredményre juthatunk a rekonstrukció során.²⁶

SOMORJAI ÁDÁM OSB

CONCESSION OF THE RING, OF THE PECTORAL CROSS AND OF THE MANTLE POPE PAUL VI AND CARDINAL MINDSZENTY

After 15 years of refuge in the American Legation to Hungary in Budapest, Cardinal Mindszenty left September 28, 1971. On the same day, in the afternoon Pope VI received him in the Vatican, offering prestigious accommodation at St. John's Tower. The Cardinal remembered the scene of receiving ring and pectoral from the Pope as there were his owns. After analyzing the 10 Felici-Photos – for the first time published here as they were –, arrived to the conclusion: the objects were not proper to the Pope, but no doubt, there were Pontifical gifts. This scenes offer the possibility of a reinterpretation of the Memoirs of Cardinal Mindszenty, source Nr. 1 for all hagiographs, from the viewpoint, whether the memoirs are correct, citing words of the Pope. "You are Bishop of Esztergom" would be the original version of the words of Paul VI (and not: You are Archbishop of Esztergom and Primate of Hungary), without any obligation for any future decision.

---

26 A kocsiból való kiszállás jelenetében jól látható három fotós, balra a háttérben pedig egy papi személy. Amennyiben 1971-ben is az volt a szokás, mint napjainkban, akkor a Pápai Tömegtájékoztatási Tanács munkatársa lehetett ez a monsignore, aki a hivatalosan akkreditált fotósokat, három személyt, három hírügynökség (?) munkatársát kísérte. Ezeknek az archív felvételeknek a felkutatása további értékes részletekkel bővítheti a jelenet leírását.

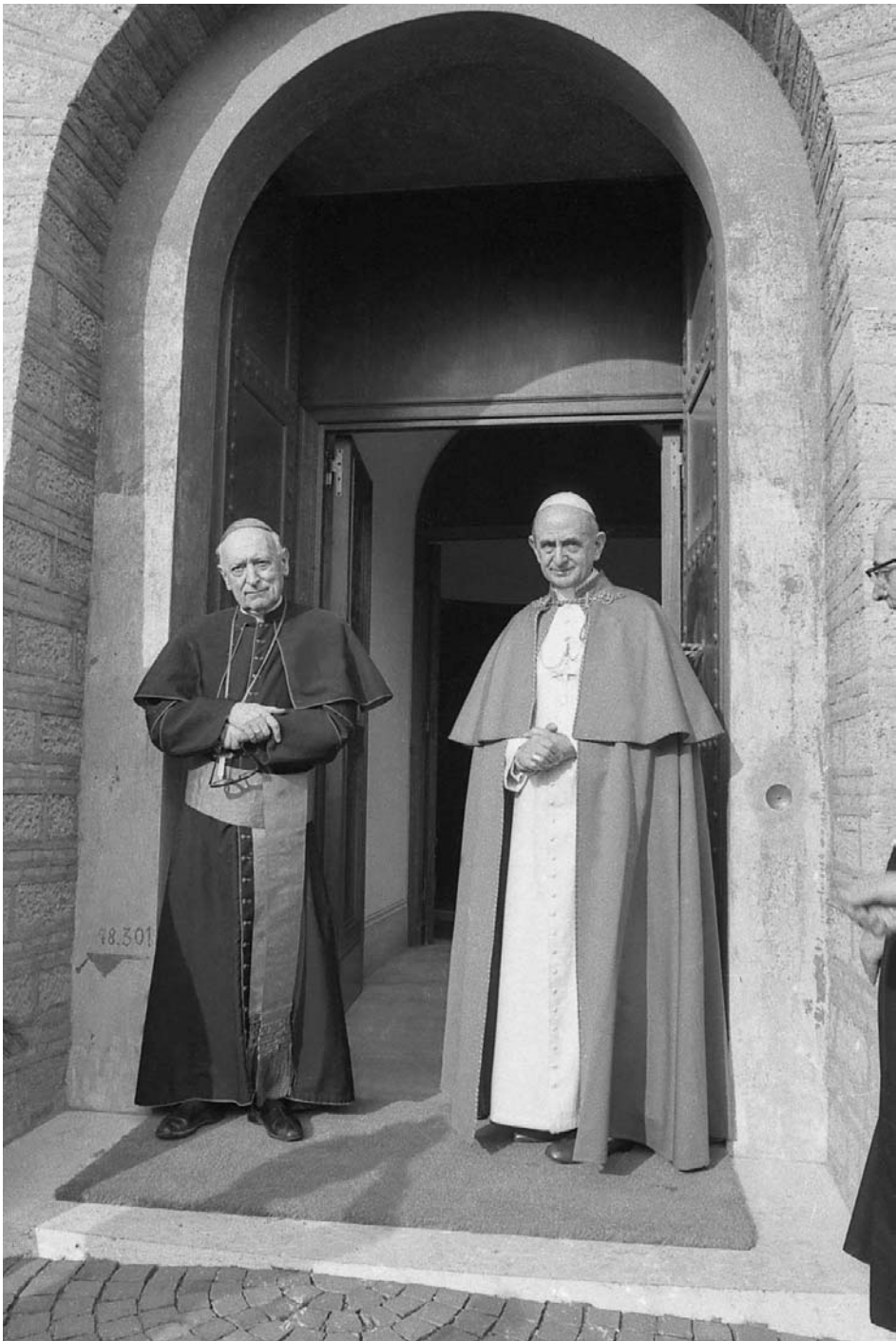
1. VI. Pál pápa köszönti az érkező Mindszenty bíborost. Balra Mons. Zágon József

2. VI. Pál pápa köszönti az érkező Mindszenty bíborost. Balra Mons. Zágon József

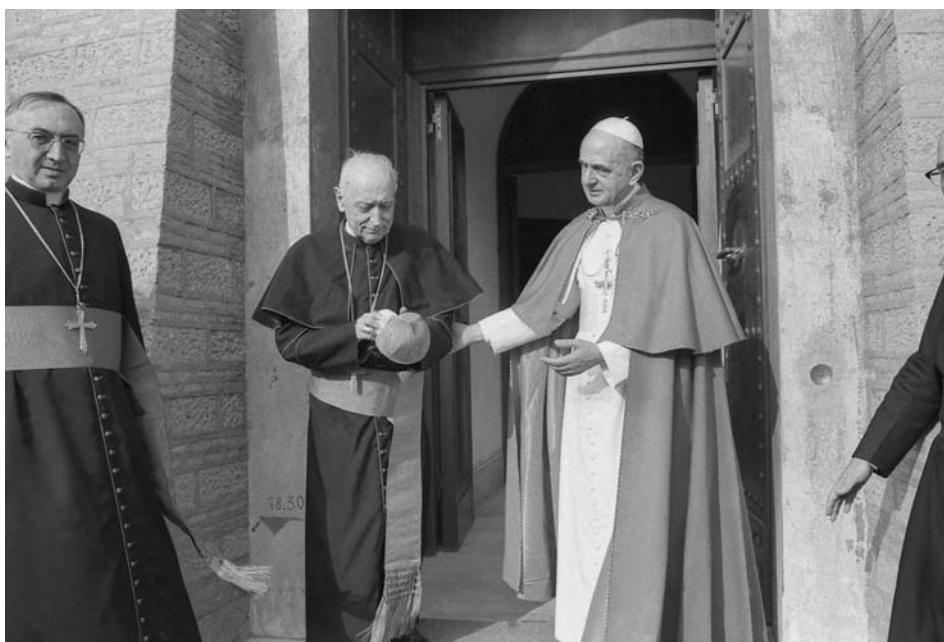

3. A Szent János-torony előtt

4. A Szent János-torony előtt

5. A Szent János-torony előtt. Balra Villot bíboros államtitkár

6. A kápolna megtekintése. Hátul balról jobbra: Mons. Zágón, Benelli érsek, Mons. Casaroli, Mons. Macchi (a pápa személyi titkára)

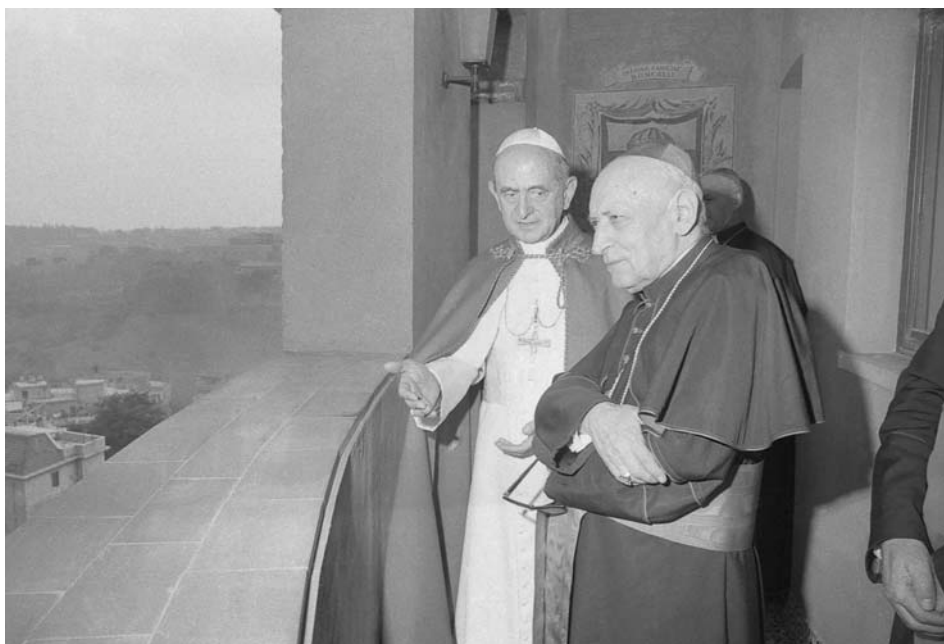

7. A pápai ajándék, a gyűrű átadása

8. A pápai ajándék, a mellkereszt (pectorale) átadása

9. A panoráma megtekintése. Hátul Mons. Benelli, elől Villot bíboros államtitkár karja

10. A búcsúzás jelenete. Balra Villot bíboros államtitkár